

Ar Bonedoù ruz : adreiñ buhez d'an Istor

Warlene e oa bet diskouezet ur pezh tan-ha-kurun nevez gant Ar Vro Bagan : *Ar Bonedoù ruz*. Distreiñ a ra strollad c'hoariva Plougerne war al leurennoù da ginnig ar pezh adarre. Pennad-kaoz gant ar skrivagner ha leurenner, Goulc'han Kervella.

N'ouzer ket kalz tra diwar-benn Bastian ar Balp, e bersonelezh a oa da empentiñ kalz neuze.

© Ar Vro Bagan

Ha kemeret ho peus harp war labour istorourien resis evit sevel ar pezh ?

Ya, evel-just. Evit pep pezh-c'hoari diwar-benn an istor e vez ret studial mat ar mare ma tremen an traoù, hag an darvoudoù. Furchal en dielloù, lenn an enklaskoù istorel, atersiñ istorourien. E-giz-se em boa graet evit *Liberta* (an Dispac'h bras e Breizh), *Armorica-Breizh*, *Maro evit ar Vro*, *Brezel e Bro-Leon*, *Yann-Vari Perrot*... Diwar-benn ar Bonedoù ruz n'eus ket bet savet kalz a romantoù pe bezhoù-c'hoari (Charlez ar Gofig, Paol Keineg, Gérard Aufret, Yann Bijer...).

Tabut a zo bet etre emsaverien ar Bonedoù ruz nevez, e 2013, hag istorourien zo (Alain Croix, Fañch Roudaut...). Arabat e oa, eme ar re ziwzhañ-mañ, lakaat e kemm emsav 1675 gant hini 2013 ! Ret e oa din eta studial don an istor. Sed amañ an oberennoù am eus implijet : *Les révoltes du papier timbré 1675* gant Gauthier Aubert (PUR). Ur pezh mell labour don ha resis. Ar studia-denn glokañ, da'm meno. Enni e kaver an darvoudoù er rouantelezh a-bezh. *Les révoltes bretonnes de 1675*, gant Yvon Garlan ha Claude Nières. Berr a-walc'h, klok ha resis (*Problèmes/Histoire*, 1975). *La Bretagne révoltée* gant Joel Cornette. Berr hag aes. *Qui étaient Les Bonnets rouges* gant Michel Nassiet (Skol Vreizh). Berr ha resis. Ha tammou studiadennoù all...

Tennet ho peus danvez diwar kanaouennoù pobl ivez marteze ?

Implijet em eus *Gwerz ar paper timbré* (*Ronde du papier timbré* e galleg) dastumet e Bro-Dreger gant Penguern, war-dro 1850. Prouet eo bet e oa bet savet da vare an emsavadeg pe nebeud war-lerc'h. *Son ar Bonedoù ruz*, skrivet gant Per-Mari Mevel war-dro 1960, a vez klevet a-bennadoù hed-ha-hed ar pezh-c'hoari. *Un taol penn-bazh* ha *Ha beac'h ha beac'h* a oa bet savet gant Denez Abernot evit pezh-c'hoari Ar Vro Bagan *Mikeal an Nobletz*, lec'h ma veze gwelet an Tad Maner o skoazellañ an dug de Chaulnes. Gant *Kan-bale an ARB* gant Glenmor ec'h echu ar pezh. Ouzh-penn ar c'hanaouennoù-se em eus savet teir all da lakaat er pezh, ur gavotenn, un ton-bale hag ur werz.

An tailhoù a veneger peurvuiañ pa reer anv eus ar Bonedoù ruz. Kenteliusoc'h e seblant bezañ "ar c'hod peizant" koulskoude hag an enebiezh ouzh an noblañs ha tud an Iliz. Peseurt sell a gasit war se hag o flas en istor ar Vretoned ?

E Breizh-Izel eo bet embannadur an tailhoù nevez, lakaet dindan an anv "tellen-holen", *la gabelle* e galleg, un digarez d'ar bobl da sevel a-enep an noblañsoù hag ar veleien. N'edont ket a-enep ar roue. lavaret a raent : *Vive le roi sans la gabelle* ("Bebet ar roue, hep an tell-holen"). Sed ar pezh a lenner diwar o fenn¹ :

"Certes les insurgés ont pillé un bureau de papier timbré, mais c'est surtout aux seigneurs et aux curés qu'ils s'en

prennent. [...] L'embrasement de la Cornouaille est l'effet conjugué de la misère du peuple, de la disette financière de la Bretagne, et des exactions des seigneurs, le détonateur ayant été le bruit de l'établissement de la gabelle, joint à la publication de l'édit sur le tabac. [...] (Ils désignent par gabelle l'ensemble des nouveaux impôts)."

Pouezet em eus war ar c'hraf-se : an emsavadeg a-enep dreist-galloud an aotrounez hag ar veleien vras (noblañsoù anezho ivez, d'ar mare-se). Pouezet em eus ivez war mennozh "broadelour" ar Balp : lakaat ar Vretoned d'en em sevel a-enep arme ar roue, renet gant de Chaulnes ; goulenn skoazell digant de Ruyter, amiral morlu Holland (a oa o vrezeliñ ouzh Frañs d'ar mare-se). Ne blij ket re ar c'hraf-se d'an istorourien "c'hall" ! Pouezus-kenañ eo bet ivez ar "C'hod peizant". Meur a stumm anezhañ a zo bet embannet. Ur gwir dispac'h kevredigezhel : ar bobl, gant harp beleien desket, a oa oc'h embann petra zo mat evit he diorren, evit he frankiz. Gant ar reolen-nadeg-se eo bet ar Vretoned "diaraogerien" Dispac'h bras 1789, gant "kaieroù ar c'hlemmvanou", *Cahiers de doléances*. En e hed e vez klevet "reolennadeg 1675" er pezh-c'hoari.

Ranket ho peus adlakaat da vev tud evel Bastian ar Balp. Peseurt doare den e oa evidoc'h ? Peseurt personelezh ho peus

© Ar Vro Bagan

Tro-ha-tro e weler heuliadoù an emsavadeg e Breizh ha komzoù hag emzalc'hioù uhelidi Versailles.

klasket reiñ dezhañ er pezh ?

Ne ouzer ket kalz a dra diwar e benn, paneve peur e oa ganet, pelec'h, e vicher a "noter a-berzh roue", e wreg Anna, e vugale, e dud milinerien anezho... Azalek penn kentañ miz Gouere 1675, gant seziz war gastell ar Gergoad e Sant-Hern, emañ e penn ar Bonedoù ruz. Sed amañ ar pezh a soñj barnerien lez-varn Karaez diwar e benn¹ :

"Ce qu'il s'était acquis une telle réputation et autorité parmi les paysans révoltés de ce canton et de tout l'évêché qu'il s'était fait passer pour leur chef ; que lesdits révoltés suivaient entièrement ses ordres pour sonner leurs tocsins, s'attrouper et s'assembler là où il voulait : que, pendant la sédition, il a été le premier en tête à tous les incendies, pillages et désordres que les séditieux ont exercés au canton en sorte qu'il s'était rendu redoutable tant aux villes voisines qu'à la noblesse même."

Graet em eus anezhañ un den kalonek-kenañ, gouest da sachañ milieroù a dud d'e heul, da gas anezho d'en em gannañ ouzh arme ar roue zoken.

Ne 'm eus ket kuzhet ar vuhez en doa renet a-raok, evel noter, eus tu noblañsoù Ti Meur e Poullaouen rak barnet ha bac'het e oa bet evit fals-skridoù a-enep feurmourien. Ijinet em eus petra a c'helle bezañ e vuhez personel e-kichen e vuhez "politikel". Ur paotr yac'h, bagol, leun a

Abadennoù da zont Ar Bonedoù ruz

D'an 2-3-4-5 a viz Eost 2018 e Kerlouan, Meneham, da 9e30 noz (abadenn vrezhonek d'ar 4).

D'ar 15 a viz Gwengolo 2018 e Karaez, Kastell Kerampuilh, da 8e30 noz.

D'an 18 a viz Du 2018 Lokouran, da 3e goude merenn.

fent ivez. Gant Tangi Merien, komedian dispar, eo c'hoariet ar perzh-se. Tri "Boned ruz" all, e penn an emsavadeg, am eus lakaet war wel ivez : Laorañs Keo, Mogn Vras ha Yann Dollo, ur beleg yaouank.

Pell hag hir eo bet chomet bev an eñvor eus ar Balp e Kreiz Breizh ; hag e Breizh a-bezh, evel ur skouer evit an emsaverien. Bro-C'hall eo he deus graet ur "sant merzher" anezhañ : d'an 12 a viz Here 1675 e voe tennet e gorf er-maez eus e vez, en iliz Kerglof, ha kondaonet da vezañ torret e izili outañ ha staget war ur rod dirak maner Ti Meur. Se zo kaoz, moarvat, eo bet skoet spered ar Vretoned e-pad ur pennad hir.

Ar feulster zo bet goude marv ar Balp evit mougañ an emsavadeg ne vez ket brudet re, peurvuiañ. An dra-se a felle deoc'h lakaat splann ivez er pezh ?

Gouarnour Breizh, an dug de Chaulnes, a oa krog da varn ha da zrouklazhañ an emsaverien azalek miz Eost 1675. Da zibenn ar miz e teu 6 000 soudard da Vreizh hag e krog an dug gant un "dro Vreizh" evit diarbenn an emsavadeg. Ne

oa den ebet oc'h enebañ outañ e gwirionez. D'an 2 a viz Gwengolo e oa bet lazhet ar Balp e maner Ti Meur, ha tec'het kuit ar Bonedoù ruz, mestr ebet ken dezho.

Ne ouzer ket da vat pet den a zo bet lakaet krougañ pe dibennañ gant de Chaulnes. Mojennoù a zo bet savet ivez, evel ar vugale rostet ouzh ar ber ! Un dra ha na oa ket gwall enorus : e meur a barrez e oa bet gwerzhet an emsaverien d'an dug ! Er pezh-c'hoari e ran meneg eus an dra-se, hep ober re kennebeut kuit da nozout ouzh ar vojenn : pobl Vreizh unanet a-enep ar gwasker !

Pouezañ kalz em eus graet war an Tad Maner o reiñ skoazell da de Chaulnes. Ret eo reiñ da anavezout ar pennad istor-se rak tec'het eo tud zo, en devezh hirie, da ober stad adarre d'an Tad Mat !

Respontoù dastumet gant M.L.

1. Arroudennoù tennet diwar *Les révoltes du papier timbré* gant Gauthier Aubert. Dielloù int, diwar lizhiri eskemmet d'ar mare-hont.

Embannet e vo ar pezh-c'hoari e brezhoneg hag e galleg gant Yoran Embanner.

Evit gouzout hiroc'h : <http://arvrobagan.bzh>